

temes-3)

RAQUEL LACUESTA. Servei de Patrimoni Arquitectònic Local de la Diputació de Barcelona

JERONI MARTORELL, ARQUITECTE DE L'ADMINISTRACIÓ PÚBLICA

La implicació dels professionals liberals amb l'Administració pública –i la seva ètica– no sempre ha estat ben entesa ni ben considerada per la resta dels mortals. Més aviat s'ha interpretat com una oportunitat (o oportunisme) per fer veure que es treballa tot cobrant un salari mensual i segur. Però hi ha una altra realitat: des de l'Administració, i a través dels seus funcionaris –i no sempre des de l'actitud o l'exigència política– s'ha avançat en el desenvolupament de les ciències, de la tècnica i de la cultura, amb les repercussions socials que se n'han derivat. Un exemple paradigmàtic el trobem en un arquitecte que va guanyar una oposició per concurs fa gairebé un segle. El dia 15 de gener de 1915, l'arquitecte Jeroni Martorell i Terrats (Barcelona, 1876-1951, amb títol de 1903) prenia possessió del seu càrrec com a director del Servei de Catalogació i Conservació de Monuments (SCCM) de la Diputació de Barcelona, que el president Enric Prat de la Riba va crear per decret el 9 de juny de l'any anterior, en el marc de la Mancomunitat de Catalunya.

Per les seves característiques específiques, aquell era un càrrec inèdit en tot l'Estat espanyol. El Servei ha estat emulat arreu, no sols pels seus objectius i funcions, sinó pel segell científic i tècnic que Jeroni Martorell va imprimir en el disseny del mètode i els criteris aplicats al coneixement, la protecció i la restauració del patrimoni arquitectònic i monumental, atent a les propostes, els plantejaments i la legislació més avançats que s'estaven implantant a Europa en aquell tombant de segle, i que s'han continuat aplicant en les tres generacions d'arquitectes que el van succeir en el càrrec, amb més o menys recursos humans i econòmics, en funció de cada època de la seva trajectòria.

Les primeres tasques d'abast estatal

Martorell va arrencar el Servei amb un dibuixant-delineant-fotògraf i una administrativa-arxivera, tots dos amb alguns coneixements d'història de l'art. Una de les primeres tasques que va emprendre Martorell des del nou càrrec va ser organitzar la Sección España Monumental en el marc de l'Exposició d'Indústries Elèctriques de Barcelona, que havia de celebrar-se a la ciutat el 1917. Si bé l'exposició d'indústries no va tenir lloc mai, el que interessa ara i aquí és destacar el que va supo-

sar la formació del Repertori Iconogràfic: crear un mètode d'estudi i treball que implicaria la recopilació dels fons fotogràfics existents a Catalunya, la classificació de les fotografies per períodes artístics i per matèries, la catalogació per ordre alfabètic de localitats i l'elaboració d'un model de fitxa on es recolliria la informació d'immobles i obres artístics i que seria

Passeig Arqueològic, Tarragona, 1919. Fons: SCCM-SPAL

comú, amb petites diferències, a altres arxius que s'estaven generant en diverses institucions i entitats privades.

Aquell repertori estava integrat no tan sols per fotografies, sinó per plànols, maquetes, dibuixos i gravats. El gran encert de Jeroni Martorell va ser formar un equip d'arquitectes, historiadors, arqueòlegs i fotògrafs per recórrer tot el territori espanyol: gent jove que es va familiaritzar amb el llegat artístic i que temps a venir continuaria dedicant-se a la protecció i la restauració monumental i a l'estudi de la història de l'art, bé des de l'Administració pública i la docència universitària, o bé des de l'exercici lliure de la professió.

La xarxa d'arquitectes col·laboradors

Una operació amb èxit que va establir Jeroni Martorell a tot Catalunya va ser la de crear una xarxa d'arquitectes (provin-

cials, diocesans o municipals) i d'estudiosos locals que col·laboressin amb ell en la custòdia i salvaguarda del patrimoni català per conservar-lo en bon estat i evitar-ne el mal ús o, fins i tot, la desaparició. Martorell va experimentar de prop la indiferència i la incultura d'alguns ajuntaments o, el que és pitjor, l'avarícia immobiliària de cacics locals. La seva resposta sempre va ser immediata i acompanyada de solucions projectives, tant en el terreny urbanístic com en l'arquitectònic. En moments crítics, que suposaven un perill per a la integritat d'un monument, es va moure sense dilació per obtenir-ne la declaració monumental, reeixida en la majoria dels casos. Així va succeir amb la Casa del Gremi de l'Art Major de la Seda o Casa dels Velers, sentenciada des del 1881 pel pla Baixeras de Reforma Interior de Barcelona, que preveia l'obertura de la Via Laietana. L'enderroc d'aquest edifici senyorial comptava, a més, amb l'aquiescència de l'Orfeó Català, que havia fet construir el seu Palau de la Música al lloc que ocupa pensant en la reurbanització del sector. La incidència de Martorell, en compenetració amb els arquitectes municipals Pere Falqués i Ferran Romeu i amb la premsa, va ser decisiva en aquesta operació urbanística: va aconseguir que la Casa dels Velers fos declarada monument històric artístic l'any 1919 i, per tant, la seva conservació.

Un altre cas de salvament es va escenificar a Centelles, on els veïns van començar a destruir el portal amb la torre del segle XVI, l'únic vestigi que restava de les muralles de la vila. Els contactes de Martorell amb algun estudiós local, que li va fer arribar una fotografia dels fets (publicada l'endemà a *La Publicidad* i *El Correo Catalán* de 27 de juny de 1917 amb el titular «Atentado artístico»), van accelerar la seva intervenció

Interior del mercat, Calella, 1927. Fons: Ribera Llopis, SCCM-SPAL

amb un projecte pragmàtic que solucionà el conflicte per sempre més: obrir dos petits portals per a vianants als costats del portal històric, que es reservava per al trànsit rodat, alhora que es restaurava la torre, de la qual va recuperar els elements originals més significatius, com els merlets, la coberta i l'estucat de façanes, a més de la funció com a sala de reunions de la Casa de la Vila.

A Tarragona, les gestions de Martorell per convertir en passeig arqueològic el recinte exterior de les muralles, que també havien estat a punt d'enderrocar-se al segle XIX, van comptar amb la col·laboració tècnica de l'arquitecte Antoni Pujol de Barberà. A Girona, la recuperació i restauració dels banys medievals va ser una tasca conjunta de la Diputació de Girona i de l'SCCM. En el projecte, redactat el 1930 i executat el 1933, van intervenir Jeroni Martorell, Rafael Masó i Emili Blanch.

Cal fer menció, finalment, de la intervenció del Servei en la llotja del blat de Tortosa, del segle XIV. El segle XVII va ser utilitzada com a caserna militar i els arcs estructurals, exteriors i interiors, van quedar tapiats. L'Ajuntament va decidir, el 1932, enderrocar l'edifici i les construccions annexes per obtenir diners amb la venda dels solars. Jeroni Martorell, avisat un cop més de les intencions del municipi, va fer gestions per declarar l'edifici de la llotja monument històric artístic i va aconseguir aturar-ne la demolició a canvi de traslladar-lo pedra a pedra a un altre emplaçament, el parc municipal Teodor González. L'obra va ser dirigida per l'arquitecte municipal Agustí Bartlett amb la supervisió i l'assessorament de Jeroni Martorell.

El denominador comú de les seves actuacions era, d'una banda, treure de l'oblit, revalorar i donar a conèixer un patrimoni cultural que era ignorat per la majoria dels ciutadans; i de l'altra, conservar-lo i donar-li un ús públic, al servei de la col·lectivitat.

Tot aquest projecte es va veure truncat amb les destrosses de la guerra, durant la qual tècnics funcionaris com Jeroni Martorell van actuar amb la màxima eficàcia possible per salvar de la crema immobles i obres d'art, promovent-ne la requisició des de la Generalitat, custodiant peces en edificis públics i, sovint, arriscant la vida en els trasllats. Un cas especial va ser la confiscació de l'Arxiu Mas promoguda per Martorell el 1937 per tal de protegir el fons fotogràfic i, alhora, evitar que els treballadors es quedessin sense feina.

Jeroni Martorell com a arquitecte municipal

L'altra faceta que va desenvolupar Jeroni Martorell va ser com a arquitecte municipal. Primer a Granollers (1905-1907), com

temes-3) (pat

a suplent sense sou del titular, l'arquitecte olotí Simó Cordoní Carrera (1869-1937), i després a Calella (Maresme), on tenia la casa pairal. Sota les ordres de Cordoní va treballar de delineant, just en acabar la carrera, el desembre de 1902, en el projecte de la Casa de la Vila de Granollers (1902-1904), un edifici d'inspiració neogòtica que encara es manté en ús. L'obra més important com a arquitecte municipal la va exercir a Calella entre 1925 i 1951. Aquí, la seva actuació s'emmarca dins dels postulats del noucentisme, no ja des del vessant estètic, sinó principalment des de la consciència inalienable d'es-

Passeig Marítim, Calella, 1927. Fons: Ribera Llopis, SCCM-SPAL

tar prestant un servei al país consistent en la dotació d'equipaments públics i espais verds, en millores de la xarxa de clavegueram, urbanes i en la circulació viària, en la protecció monumental; en definitiva, un projecte global de modernització, higienització i culturització del país. Així, en la dècada de 1920 i principis dels anys trenta projecta la Biblioteca Popular Costa i Fornaguera, les escoles, l'escorxador i el mercat municipals, la reforma de l'antic Ajuntament, el parc Dalmau, el passeig marítim Manuel Puigvert i l'ampliació de l'hospital de Sant Jaume. Després de la Guerra Civil espanyola, reconstruí

l'església parroquial de Santa Maria i Sant Nicolau, bona part de la qual havia quedat derruïda el 1936.

L'arquitecte conservador de la Tercera Zona d'Espanya

La tercera faceta que marca la trajectòria de Jeroni Martorell com a arquitecte de l'Administració pública està relacionada amb el nomenament com a arquitecte conservador de la Tercera Zona d'Espanya, un càrrec que va sorgir de la creació, el 1929, del Servicio de Monumentos Históricos de l'Estat espanyol per part del Ministeri d'Instrucció Pública i Belles Arts, i que va seguir les orientacions de l'SCCM. De les sis zones en què es va dividir Espanya, amb un arquitecte al capdavant de cadascuna, Martorell va ser l'encarregat de vetllar per la protecció dels monuments declarats historicoartístics de Catalunya (com els monestirs de Poblet, Santes Creus, Vallbona de les Monges, Sant Pere de Rodes i Sant Cugat del Vallès, per citar-ne alguns exemples), les illes Balears (claustre del convent de Sant Francesc i Palau de l'Almudaina a Palma de Mallorca, entre altres) i les províncies de Castelló (església de Benicarló, castell de Peníscola i muralles de Morella), València (palau comtal d'Osuna a Oliva, Monestir de Santa Maria del Puig, teatre romà de Sagunt, Llotja de Contractació de València i col·legiata de Santa Maria i església de Sant Fèlix a Xàtiva) i Terol (castells d'Alcanyís i de Mora de Rubielos, torres de San Martín i del Salvador de Terol). Aquest càrrec l'exerciria fins al 1943, tot i que després de la guerra ho féu sense tenir un nomenament específic i a l'espera de rebre, de nou, la titularitat, que mai no va arribar a causa d'un subtil procés de depuració encobert mitjançant la burocràcia. Una història en certa manera paral·lela a la d'un altre gran arquitecte de la primera meitat del segle XX, Leopoldo Torres Balbás, al qual el va unir una sincera amistat. ■

Bibliografia

Raquel LACUESTA, *Restauració monumental a Catalunya (segles XIX i XX). Les aportacions de la Diputació de Barcelona* [tesi doctoral 1998], Barcelona: Diputació de Barcelona, 2000, p. 77-116.
M. Antònia CARRASCO; Raquel LACUESTA, «El Repertori

Iconogràfic de l'art espanyol», *Revista de Catalunya*, 261, Barcelona: Fundació Revista de Catalunya, maig de 2010, p. 63-96.
MUSEU-ARXIU MUNICIPAL DE CALELLA JOSEP M. CODINA i BAGUÉ, *Jeroni Martorell. Arquitectures dibuixades 1876-1913*, Calella: Ajuntament de Calella, 2013